

кодирования. В Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского (НБУВ) ведется многолетняя систематическая работа по учету, предотвращению и сокращению НЗП. В частности, были созданы бумажные картотеки отказов на документы из фонда основного хранения и картотеку отсутствующих в библиотеке документов «Децидирата».

В 2010 г. на базе САБ ИРБИС-64 была создана общебиблиотечная БД «Отказы пользователям НБУВ». Использование электронной БД имеет значительные преимущества по сравнению с ведением бумажных картотек, поскольку позволяет осуществлять статистический анализ всех отказов в считанные минуты, сократить время на доработку заказов пользователей сотрудниками, а также получить информацию о документах или информационные ресурсы, идентичные или аналогичные документам, которые отсутствуют на местах хранения. Дано описание БД «Отказы пользователям НБУВ», особенности работы в ней. Значительное внимание уделено инструктивно-методическому обеспечению работы с НЗП, а также возможности сокращения НЗП за счет использования межбиблиотечного абонемента и электронной доставки документов. Предложен комплекс мероприятий по совершенствованию организации библиотечно-информационного обеспечения пользователей.

Ключевые слова: научная библиотека, НБУВ, неудовлетворенные запросы пользователей, информационно-коммуникационные технологии, база данных, статистика, межбиблиотечный абонемент, электронная доставка документов.

УДК 347.78:025

Вероника Кемпе,

наук. співробітник

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

СУЧАСНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ТА АВТОРСЬКЕ ПРАВО: ЯК НЕ ПОРУШИТИ ЗАКОН

У статті розглянуто проблеми правового врегулювання відносин між бібліотекою як соціальним закладом, покликаним забезпечувати загальну доступність інформації, і суб'єктами інтелектуальної власності, права яких захищено Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Ключові слова: авторське право, інтелектуальна власність, контрафакція, плагіат, репрографічне відтворення, фонд електронних документів (ФЕД).

Інтеграція в європейський економічний і політико-правовий простір є стратегічним напрямом розвитку України, тож великого значення набуває створення законодавчого середовища, що узгоджується з міжнародними вимогами. Чинне законодавство України містить значний перелік нормативних актів у сфері інтелектуальної власності, у тому числі Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993). Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності, затверджена урядом України в червні 2002 р., також спрямована на розв'язання питань удосконалення науково-методичного й нормативно-правового забезпечення ідентифікації та оцінювання об'єктів права інтелектуальної власності; створення дійового механізму боротьби з порушеннями прав у сфері інтелектуальної власності, з виготовленням та розповсюдженням контрафактної продукції, підвищення відповідальності осіб, винних у порушенні цих прав; удосконалення оцінної діяльності у сфері інтелектуальної власності; розвиток системи взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій щодо захисту прав інтелектуальної власності; поліпшення інформаційного забезпечення діяльності в цій сфері; розвиток міжнародного співробітництва. Україна є членом Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів, членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) та учасником 15 універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері [4]. Стосовно діяльності бібліотек Закон України «Про авторське право і

суміжні права» робить певні винятки, що пов'язані з гарантованим Конституцією правом громадянина на вільний доступ до інформації та знань і головним завданням бібліотек, покликаних забезпечувати інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів. Активне використання електронних ресурсів, глобальних інформаційних мереж та застосування інформаційних технологій ставить перед бібліотеками завдання чітко дотримуватись норм законодавства, що стосуються норм авторського права. Сучасному етапу розвитку бібліотечних технологій притаманні нові відносини між авторами, видавництвами, бібліотеками та користувачами. Застосування нових форм інформації, зокрема в електронній формі, з одного боку, надає нові можливості, а з іншого – зумовлює нові проблеми й нові аспекти діяльності [8].

У рамках науково-дослідної роботи «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі» (науковий керівник кандидат педагогічних наук, заступник директора ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського (далі – Бібліотека) Заліток Л. М.), у контексті розроблення наукових засад аналізу змісту бібліотечно-інформаційних ресурсів освітянського спрямування актуальність цієї проблеми значно зростає. Завдання науково-дослідної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад діяльності Бібліотеки і мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України у створенні та подальшому розвитку інтегрованого освітнього інформаційного ресурсу [3]. Оскільки мета нашої статті – показати проблеми, з якими стикається Бібліотека, дотримуючись норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон), спробуємо проаналізувати взаємозалежність та юридичні відносини між авторами (видавцями), бібліотекою та користувачами бібліотеки.

Насамперед зауважимо, що ст. 41 Конституції України передбачає, що кожний громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Проте не кожний результат творчої діяльності стає об'єктом інтелектуальної власності, а лише такий результат, який відповідає встановленим вимогам закону. У Цивільному кодексі України (далі – ЦК) питання захисту інтелектуальної власності розглянуто в Книзі четвертій, главах 35–46, статтях 418–508. ЦК пояснює такі поняття, як інтелектуальна власність, об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності, авторське право (глава 36), суміжні права

(глава 37), наукове відкриття (глава 38), винахід, корисна модель та промисловий зразок (глава 39) тощо [7].

Авторське право (далі – АП) – інститут цивільного права; сукупність правових норм, якими регулюються особисті (немайнові) і майнові права авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів літератури, науки, мистецтва. АП є підгалуззю цивільного права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографію та ін.), тобто їх «матеріальне втілення», а не абстрактні ідеї, концепції, факти, стилі та техніки, що можуть бути використані у творі. Історично поява АП зумовлена потребою захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва; нині ж воно поширюється на будь-який результат творчої діяльності. Державну реєстрацію АП в Україні здійснюють відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-12 (у новій редакції Закону № 2627-III від 11.07.2001) та постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір». Закон України «Про авторське право і суміжні права» охороняє особисті немайнові й майнові права авторів і їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури, мистецтва, а також права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення. Об'єктами авторського та суміжних прав згідно з цим законом є: твори в галузі науки, літератури та мистецтва, виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення. Зазначений Закон відповідає вимогам Угоди TRIPS * про поширення ретроактивного захисту авторського права; запровадження ретроактивного захисту суміжних прав; скасування застережень щодо суспільного надбання, зроблених Україною під час її приєднання до Бернської конвенції; надання національного режиму захисту іноземним виробникам фонограм шляхом внесення змін до документів про приєднання України до Женевської конвенції;

* Угода TRIPS – угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Це міжнародна угода, що адмініструється Світовою організацією торгівлі та встановлює мінімальні стандарти для визначення та захисту основних об'єктів інтелектуальної власності. Цю угоду прийнято під час Уругвайського раунду Генеральної угоди по тарифах та торгівлі (ГАТТ) у 1994 році.

запровадження більшої прозорості на основі вимоги опублікування інформації про порушення авторського права, а також про винесення відповідних судових рішень; удосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до українського законодавства АП діє протягом усього життя автора і ще 70 років після його смерті. Якщо твір оприлюднено анонімно або під псевдонімом, який не прямо асоціюється з конкретною людиною й не є загальновідомим, то АП діє лише протягом 70 років після оприлюднення твору. Якщо твір створено у співавторстві, АП діє протягом життя його авторів і ще 70 років після смерті останнього з них. Після завершення строку дії АП твори стають суспільним надбанням. Це означає, що будь-яка особа може використовувати їх, не виплачуючи авторської винагороди правонаступникам. Автор твору завжди зацікавлений у тому, щоб його спадок не став без його відома джерелом доходів інших осіб чи об'єктом плагіату. Порушення немайнових прав автора називається плагіатом, а порушення майнових прав – контрафакцією, або піратством.

Бібліотека, у свою чергу, діючи згідно з нормами законодавства, повинна бути впевнена, що при отриманні і використанні творів її користувачами, права автора не порушуються. АП стосовно діяльності бібліотек виражається у праві бібліотеки на певні дії з розповсюдження, відтворення, копіювання авторських творів, – тобто на репрографічне * відтворювання документів. Це зазначено у ст. 22 Закону. Наведемо докладніше зміст цієї статті. «Стаття 22. Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом. Допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за таких умов: 1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитом фізичних осіб за умови що:

* Репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (збільшеному або зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку читає комп'ютер.

а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження; б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру; в) немає обмежень зі сторони організацій колективного управління щодо умов виготовлення таких примірників; 2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру» [5].

Такі винятки обумовлені ст. 4 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», яка основою державної політики в галузі бібліотечної справи визначає реалізацію права громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності інформації та культурних цінностей. Закон також стверджує, що держава повинна фінансувати створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обміну, входження у світові глобальні комп'ютерні мережі та стимулювати інтеграцію бібліотек України у світовий інформаційний простір [6]. Захист авторського права не має бути перешкодою у доступі до фондів та використанні документів.

Питання визначення книги – більше як товару чи як знання – не сходить з порядку денного Бібліотеки на сучасному етапі в умовах використання електронних ресурсів [9]. У бібліотечно-інформаційному обслуговуванні вітчизняних бібліотек, зокрема в нашій Бібліотеці, виділимо чотири основних напрями діяльності з використанням електронних ресурсів:

- збір, використання й збереження електронних документів;
- використання інформації, отриманої з мережі Інтернет та інших комп'ютерних мереж;
- оцифрування документів самою бібліотекою для створення резервних копій або використання документів службами електронної доставки документів;
- копіювання документів із баз даних, оптичних дисків та інших електронних документів.

Зіставляючи ці напрями діяльності із нормами діючого законодавства про авторське право України, можна стверджувати, що проблеми авторського права у діяльності Бібліотеки постають у всіх напрямках її

роботи як сучасної книгозбірні: отриманні видань, їх зберігання, надання видань іншим бібліотекам у рамках співпраці і, нарешті, у вільному доступі до них користувачів бібліотеки. Формування електронних фондів бібліотек за рахунок переведення видань з твердого носія в електронну форму могло б розв'язати проблему збереження фонду в сучасних умовах інформаційних технологій, але Закон забороняє це, крім випадків, зазначених у його ст. 22. Таким чином, Закон стає на заваді розвитку бібліотечної справи і входить у суперечність з іншим Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Якщо в багатьох зарубіжних країнах цю проблему розв'язують шляхом ліцензування, чим займаються відповідні інституції, то в Україні такого досвіду немає. І в підсумку добрі наміри створити електронну бібліотеку можуть призвести до порушення закону.

На сьогодні фонд електронних документів (ФЕД) Бібліотеки сформовано відповідно до чинного законодавства, як систему колекцій за тематичними, видовими або цільовими ознаками. Згідно з Законом за формою власності у ФЕД розміщуються такі групи об'єктів:

✓ документи, що надходять або надаються Бібліотеці особами, які мають на них майнові права інтелектуальної власності (авторами й іншими правовласниками);

✓ документи, що не є об'єктами авторського права (твори народної творчості, офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру, видані органами державної влади у межах їхніх повноважень – закони, укази, постанови, судові рішення – та їх офіційні переклади тощо);

✓ документи, створені працівниками Бібліотеки під час виконання наукових досліджень (службові твори).

Саме перелічені вище форми власності впливають на створення колекцій. У Бібліотеці користувачеві пропонується колекція Сухомлинської (праці В. О. Сухомлинського та про нього); колекція книжкових пам'яток, зокрема книги і періодичні видання до 1917 року, що включає документи педагогічного профілю з історії народної освіти й педагогічної думки, організації народної освіти й реформи школи, організації та методів педагогічних досліджень, питань педагогічної психології; підручники; колекція наукової продукції Бібліотеки та мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (покажчики, наукові праці, окремі статті) [1].

Питання АП у бібліотеці розглядалося на багатьох світових форумах, зокрема на 62-й Генеральній конференції ІФЛА «Виклик змін: бібліотеки

й економічний розвиток» (25–31 серпня 1996 р., Пекін). Тут було прийнято заяву про офіційну позицію ІФЛА з питань авторського права в електронному середовищі. Згідно з цим документом, якщо користувачам бібліотек не буде надано можливості використання електронних копій для потреб, які відповідають суспільним інтересам, то вірогідною є небезпека гальмування інтелектуального розвитку населення, зростання виробництва інформаційних продуктів [2]. На жаль, книгозбірні України не можуть скористатися цими рекомендаціями, оскільки вітчизняне законодавство не дозволяє вільно відтворювати документи, які є об'єктом авторського права, без дозволу автора або іншого правовласника.

Висновки. Нині користувачам бібліотеки потрібно створити такі умови для отримання інформації, щоб зберігався баланс їхніх інтересів та інтересів авторів. Держава має врахувати всі переваги діяльності бібліотек для суспільства і робити кроки до зміни законодавства на їхню користь, як соціального інституту, покликаного забезпечувати інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів. Передусім законодавство стосовно авторського права треба гармонізувати з міжнародним законодавством; слід використовувати досвід інших країн, пам'ятаючи при цьому і про недостатній розвиток вітчизняної системи ліцензування. Лише спільна позиція книгозбірень дасть змогу відстояти права користувачів на отримання інформації у всіх її видах, підвищити роль бібліотек в інформаційному суспільстві, та допоможе зробити їх більш відкритими й доступними для користувачів усього світу.

Список використаних джерел

1. *Вараксіна Н. В.* Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 24 с.

2. *Вітушко Н.* Авторське право та обмеження інформаційної бази аналітичної діяльності бібліотек : Інтернет-аспект // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 30. – К., 2011. – С. 123–133.

3. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 20 с.

4. *Поліщук Р. В.* Проблеми захисту авторського права в бібліотечному обслуговуванні // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 3. – С. 35–38.

5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792 -XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – ст. 64.

6. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32 / 95 –ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45.

7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – ст. 356.

8. Фокина В. Н. Авторское право и электронные библиотеки // Право и образование. – 2012. – № 11. – С. 101–111.

9. Харитонов В. Информационное общество и новая концепция авторского права // Библиотечный форум Украины. – 2013. – № 4. – С. 2–5.

Стаття надійшла до редакції 22.03. 2016 р.

UDC 347.78:025

Veronika Kempe,

Research staff member, Sukhomlynsky SSPL of Ukraine

Modern scientific library and copyright: how not to violate the law

The article deals with the challenges faced by library as a social institution, which aims to provide universal access to information following the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights».

The essence of the problem, according to the author, is the contradiction that arises between this law and the Law of Ukraine «On Libraries and Librarianship», which defines the basis of state policy in the field of librarianship as realization of citizens' right to library services, providing general availability of information and cultural values. The article author emphasises that copyright protection should not be a barrier to library collections access and refers to the recommendations and official IFLA position on copyright in the electronic environment.

In the article introduction the attention is drawn to the relevance of the problems concerning relations legal regulation between authors (publishers), library users and library in the circumstances of Ukraine integration into the European economic, political and legal space.

In the main part the author analyses the current legislation of Ukraine on copyright and those exceptions made by the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» for libraries associated with the constitutionally guaranteed right of citizens to free access to information and knowledge and the main task of libraries designed to provide for informational, research, educational, cultural and other needs of users

Further the author concludes comparing library activities directions with using electronic resources of copyright law that copyright issues arise in all areas of modern library. The author illustrates her conclusions with an example of electronic documents collection of SSPL of Ukraine named after V. Sukhomlynskyi which was formed in accordance with current legislation in the form of assemblages.

In summary, the author concludes that the current library users need to have information obtaining conditions created to keep the balance of their interests and the

interests of authors. The state should consider the benefits of libraries to society and to take steps to change the laws in their favour. Only librarians common position allows to defend users' rights to information, enhance the role of libraries in the information society.

Keywords: copyright, intellectual property, infringement, plagiarism, copying, e-document collection (EDC).

УДК 347.78:025

Вероника Кемпе,

науч. сотрудник, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского

Современная научная библиотека и авторское право: как не нарушить закон

В статье рассмотрены проблемы, с которым сталкивается библиотека как социальный институт, призванный обеспечивать общую доступность информации, соблюдая нормы Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах».

Суть проблемы, по мнению автора, заключается в противоречии, возникающем между этим законом и Законом Украины «О библиотеках и библиотечном деле», который основой государственной политики в области библиотечного дела, определяет реализацию права гражданина на библиотечное обслуживание, обеспечение всеобщей доступности информации и культурных ценностей. Автор статьи отмечает, что защита авторского права не должно быть препятствием в доступе к фондам, и ссылается на рекомендации и официальную позицию ИФЛА по вопросам авторского права в электронной среде.

Во вступлении к статье внимание акцентируется на актуальности проблемы правового регулирования отношений между авторами (издателями), библиотекой и пользователями библиотеки в условиях интеграции Украины в европейское экономическое и политико-правовое пространство.

В основной части автор анализирует действующее законодательство Украины по вопросам авторского права и те исключения, которые делает Закон Украины «Об авторском праве и смежных правах» для библиотек, связанные с гарантированным Конституцией правом гражданина на свободный доступ к информации и знаниям и главной задачей библиотек, призванных обеспечивать информационные, научно-исследовательские, образовательные, культурные и другие потребности пользователей. Далее автор делает вывод, сравнивая направления деятельности библиотеки с использованием электронных ресурсов с законодательством об авторском праве, что проблемы связанные с авторским правом, возникают во всех направлениях работы современной библиотеки. Автор иллюстрирует свои выводы примером фонда электронных документов ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, который сформирован в виде коллекций, не нарушая действующее законодательство в области авторского права.

В заключение автор делает вывод, что в настоящее время пользователям библиотеки нужно создать такие условия для получения информации, чтобы сохранялся баланс их интересов и интересов авторов. Государство должно учесть все преимущества деятельности библиотек для общества и делать шаги к изменению законодательства в их пользу. Только совместная позиция библиотек даст возможность отстоять права пользователей на получение информации, повысить роль библиотек в информационном обществе.

Ключевые слова: авторское право, интеллектуальная собственность, контрафакция, плагиат, репрографическое воспроизведение, фонд электронных документов (ФЭД).

УДК 347.78

Лариса Литвинова,

канд. наук із соц. комунікацій,
наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СЛУЖБОВІ ТВОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглядаються особливості службових творів як об'єктів авторського права на прикладі творів, створених науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, службовий твір, працівник бібліотеки, НБУВ.

Радикальні перетворення політичного, економічного і соціального характеру, що відбуваються сьогодні в нашій країні, торкають усіх сфер життєдіяльності людини і створюють сприятливі передумови для переходу до інформаційного суспільства. У цих умовах особливого значення набуває інформація – як найважливіший ресурс розвитку суспільства – і бібліотеки – як соціальний інститут, що забезпечує її збір, обробку, зберігання, розповсюдження і використання з метою повного і своєчасного задоволення постійно ускладнюваних інформаційних потреб фахівців різних сфер соціальної діяльності (управління, наука, виробництво, освіта, культура та ін.).

Інтенсивний розвиток телекомунікаційних технологій, масштабність їх впровадження в бібліотеках, інформаційних та медіацентрах країни зумовлюють, з одного боку, можливість вільного доступу споживачів до всіх видів світових інформаційних ресурсів, а з іншого – змінюють зміст і характер бібліотечно-інформаційної діяльності. Вивільнення бібліотечних фахівців від виконання рутинних операцій дозволяє їм активізувати науково-дослідницьку роботу, спрямовану на генерування нового бібліотечно-знавчого знання і його практичного втілення в конкретних формах і методах роботи, що розглядається як необхідна умова підвищення якості роботи бібліотек та інформаційних центрів, яка істотно впливає на розширення сфери соціальних можливостей людини і темпів соціального розвитку.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є не тільки